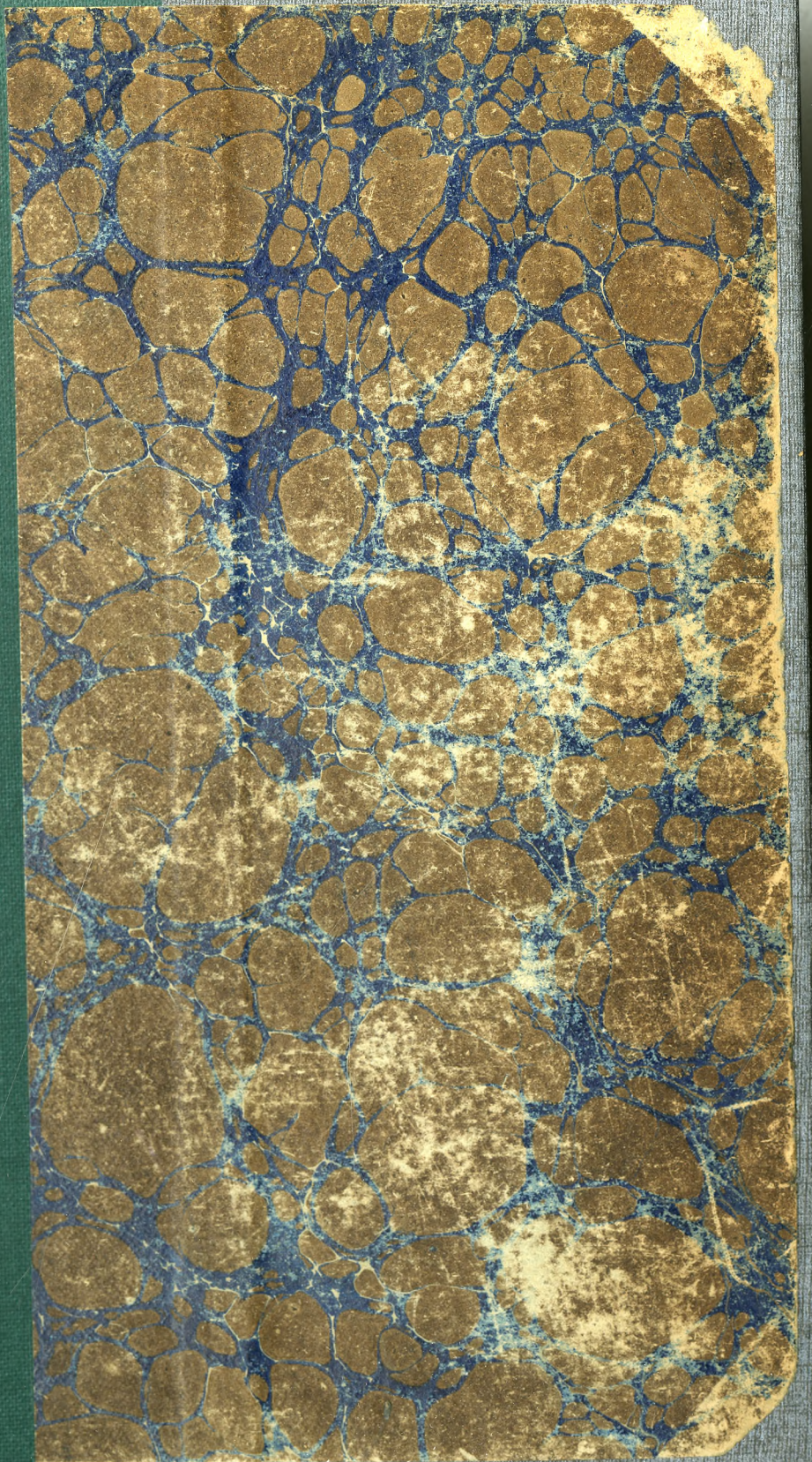

Politikai
röpiratok

154.

154

1368

BOSNIA ÉS HERCEGOVINA

JOGVISZONYA MAGYARORSZÁGHOZ

A KÖZÉPKORBAN

1103—1528.

IRTA

KOMLÓSSY FERENC.

ELSŐ RÉSZ:

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYAINK ALATT.

3.

BUDAPEST.

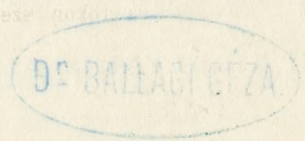
A SZERZŐ SAJÁTJA.

1879.

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
100 St. George Street
Toronto, Ontario M5S 1A5

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

Tartalom-jegyzék.

I. FEJEZET.

Oldal

Tekintet Bosniára, annak lakóira és ezek műveltségi állapotára a magyarok beköltözésekor.

1. §. A tartomány Bosnia és Ráma neve	9
2. §. Természeti viszonyai	10
3. §. A horvátok megtelepülése	15
4. §. Leo császár rajza e nép culturájáról	18

II. FEJEZET.

Bosnia állapota 889—1103. — A szomszéd népek és különösen a szerbek, horvátok és dalmaták befolyása Bosniára.

1. §. Állami függetlenségének mibenléte	20
2. §. A szomszédos népek s különösen a rokon szerbek és horvátok befolyásának eredménye	23

III. FEJEZET.

Bosnia elfoglalása a magyarok által.

1. §. Kálmán király hódítmányának terjedelme	26
2. §. A király foglalásának indokai	28

IV. FEJEZET.

E tartomány kormányzata az Árpádházi királyok alatt.

1. §. A királyok és hercegek kormányzata	30
2. §. Bánok kormányzata	33
3. §. Vármegyei intézmény Bosniában	35
4. §. Hadi és pénz-segély Bosniából	37

V. FEJEZET.

A bosniai egyházi és vallási viszonyok.

	<i>Oldal</i>
1. §. A bosnyákok vallása Kálmánig	38
2. §. A patarenusok uralomra jutása	39
3. §. A kalocsai érsek hatalomköre	45
4. §. A bosnyák püspökség alapítása	47

VI. FEJEZET.

**Bosnia tényleges viszonya Magyarországhoz az
Árpádházi királyok kihalásakor.**

1. §. A magyar király jogának elismerése Bosnia és Hercegovinára	49
2. §. Az anyaországra hasznos volt-e inkább, vagy káros Bosnia megszerzése?	50
3. §. A jogviszony meglazulásának okai az Árpádok kihalásakor	51

Bevezetés.

Midőn Bosnia és Hercegovina Magyarországhoz jogviszonyát fejtegetni megkisérlém, ismeretes volt előttem a feladat nehéz volta, és pedig az anyag tökéletlensége, a kutfők és azok hitelességének különbsége miatt.

A jogviszonyt tárgyalva, politikai problémákba nem bocsátkoztam, hanem a történeti hűséget tartván szemem előtt, szorosán kitűzött céloom mellett maradtam. A multból mindenki üdvös következtetést vonhat a jelenre.

Értekezésem célja, hogy a bosniai és hercegovinai történetnek fontosságát tüntessem ki, viszonyba hozva azt a magyar történelemmel, továbbá, hogy kifejtssem azon jogviszonyt, mely századokon át a két országot Magyarországhoz kapcsolta s az események egybevetése által ezen jogviszonyból az anyaországra háromló hasznot vagy kárt méltassam.

A földrajzi viszonyokat érintve, ezekből csak annyit hoztam fel, a mennyi a szives olvasónak tájékozásul elkerülhetlen szükséges, hogy ezen országok természeti viszonyaival megismerkedhessék.

Tagadhatatlan, hogy ezen két magyar korona-birtok, a természettől áldott szép ország, melyeknek elvesztése a magyar birodalomra nézve, politikai, katonai, ugy mint kereskedelmi tekintetben igen sajnós. Magának Dalmátiának értéke Bosnia bírása által kétszeresítették, mert míg az utóbbi a természettől dúsan ellátott ország, addig az első számos kikötője által a kivitelre alkalmas partvidék. *)

Azért minden magyarnak, ki egyrészt minden erőszakos foglalásnak esküdt ellensége, de másrészt méltányolni tudja őseinek érdemeit, kivívott jogait — már pedig Bosniáért sokat áldoztunk, sokat véreztünk — szabad reményleni, hogy az európai államalakulások korszakában a magyar korona jogai méltányoltatni fognak, s egyezkedés útján az őt illető területek fenhatósága alá visszahelyeztetnek. Mindenesetre egy kis jóakaratot megérdemelünk a keresztény európai hatalmaktól azon érdemeinkért, hogy mint a civilizáció előharcosai, védbástyaként ellenálltunk az ozmán hatalomnak, s azért kívánatos, hogy az osztrák öröksház iránti féltékenységükkel hagyjanak fel.

Mint kereszténynek is kötelessége minden magyarnak részvétet tanusítani ezen ország mai állapota

*) A törökökre nézve is fontos Bosnia bírása s egynek birásáért sem szorgoskodik annyira a porta, mint épen ezért; mert mint Cadi Omar Effendi »Die Kriege von Bosnien in d. Feldzügen 1737—1739« című munkájában megjegyzi, »ennek minden az egekig nyúló hegye tövis az ellenség szemében« 147. l.

iránt. Az értekezés folyamán idézett helyekből kiviláglik, hogy ott, hol mostan imánok és dervisek kiabálnak, egykoron az evangéliom szelid szózata hangzott. Ezen szózat karöltve a byzanci és magyar befolyással, a nemzeti művelődés nagy eszméjét hozá létre. (Engel »Geschichte Serbiens und Bosniens.«) Igaz, hogy ezen művelődésnek állandó nyomai nem maradtak, és pedig azért, mert igen sokszor lettek megdöntve a barbár szomszédokkali háborúk, különösen pedig a belső trónvillongások által, melyek gyilkosságok, vakítások és lázadásokkal telvék; de általában mégis a kereszténység szelleme itt is szelidítette az akkori nyers korszellemet, s jóllehet a két tartomány vallási szempontból két külön vallási felekezethez tartozik, tekintetbe véve azt, hogy a magyar kormány a legrégibb időben a keleti vallások és rithusok iránt elnéző volt, és ezen vallási türelem megvan Mátyás és Ulászló törvényeiben is (1481—1495) biztosan remélhetjük, hogy a kereszténység és ezzel együtt a keresztény művelődésnek tág tere nyílnék Bosniában.

Látjuk a történelemben, miszerint a közös érdek a bosnyákokat és hercegövcokat igen sokszor a magyarokhoz fűzte, s az ilyen alkalmak a leg-hatásosabb körülmények a vallási egyenlőtlenségek simítására.

Barátság, testvériség és polgári érzület által ép ugy lehet a bosnyákokat is összeolvaszlani a magyar

örökös tartományok közé, miként ez a többi tartományokkal történt; — tehetjük ezt pedig annál inkább, mert a századok történelme nekünk ehhez jogot szolgáltat, a mint ezt értekezésünk egyik-másik helye illusztrálni fogja.

I. Fejezet.

Tekintet Bosniára, annak lakóira és ezek műveltségi állapotára a magyarok beköltözésekor.

1. §.

A tartomány Bosnia és Ráma neve.

E tartomány elnevezése fölött szétágazók a historikusok véleményei. Hazai történetiróink azt vitatják, hogy e tartomány a régibb időktől fogva *Ráma* neve alatt vagyon elrejtve.

Mig Bosnia magyar fennhatóság alatt állott, királyaink (1103—1528) mindig egyedül »*Ráma királyá*«-nak címezték magokat. Ritkán történt az, hogy hazai emlékeink a »*rex Bosniae*« címet alkalmazták volna, mint azt pl. az 1490-iki királyválasztó országgyűlés tette.¹⁾

A görög és dalmát írók szerint ellenben a Bosnia elnevezés már a IX-ik században volt ismeretes. Ezen elnevezés valószínűleg a Bosna folyótól veszi eredetét, mely folyó e tartományt keresztül hasítja.²⁾

¹⁾ KOVACHICHnál: Supplem. ad. Vestig. Comitior: II. 273. l.

²⁾ SCHIMEK: Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama. Wien, 1787. 1—4. l. mondja: *Ráma* nevét *Rascia* folyótól vette, mely

2. §.

Természeti viszonyai.

Bosnia ez időszerinti határait szorosan meghatározni nehéz. *Cinnanus* és *Diocleas* presbyter a *Drina* folyót és a *Pin* hegységet jelöli ki e tartomány keleti és nyugoti határául.¹⁾

Az égalj Bosniában rideg. A *Száva* mentében korábbi a tavasz, mint Közép-Bosniában. Hercegovinában, különösen a *Narenta* mentében, a tél sokkal enyhébb s Dalmátia égaljához hasonló.

a) Hegyei:

Bosnia és Hercegovina hegyei a Dinári havasok és a Balkán hegység rendszeréhez tartoznak, s vizválasztó vonalul szolgálnak a *Száva* mellékfolyói és azon folyók közt, melyek az adriai tengerbe folynak. Külszerkezetükre északnyugatról délkelet felé húzódnak, s egy hegygerinchez csatlakoznak.

A boszniai főgerinc mellékágai a *Vitorgo* lánc, melyhez a *Črnagora* és a *Črljevica* csatlakozik (1600 méter). Ezekkel összefügg a *Lapata*, *Prissika* és *Majdanska-Planina* (planina — hegyhát). A *Črnagora* egyik ága a *Herbine* és *Vitorgo*, ezek közt van

folyó Hercegovinából jön s a Narentai öbölnél az Adriai tengerbe folyik. Ráma az első terület-alakulásnál déli Bosnia volt, vagyis Hercegovina. Nálunk hivatalos nyelvben ezen elnevezés egész Bosniára alkalmaztatott. Királyaink e címmel akkor is éltek, midőn már egész Bosniát bírták. TURÓCY I. Mátyás korában megjegyezte, hogy mi Bosniát *Rámának* nevezük: »*Bosnense regnum, quod et Ramam vocamus*«. — TURÓCY: Chron. Hung. Part. IV in vita Mathiae Reg. cap. 65. — SCHWANDTNER-nél SS. rer. Hung. major I. 287.

¹⁾ SCHIMEK: u. o. 6. lap.

a *Simokossa* nevű fensík, mely a *Malovan* hegygyel összeér, ez ismét a *Radusa-Planinával* függ össze, ennek főgerince az 1460 métert meghaladja.

A *Szanna* és a *Pliva* közt kimagaslik az 1460 méternyi *Lissina* hegység, ettől nem messze *Kukavitza-Planina* és a *Pliva* és *Verbas* közt a *Gerbovitza* hegység.

A *Setz* hegység *Vojnitza* és *Skopia* közt terül el, és kapcsolatban van a *Vlasitji* fensíkkal.

A Bosna és Drina közti ágak a *Romanja* és *Jraskovitza*. Nevezetesebb pontjaik a *Javornik* és *Medvednjik* (1400—1700 méter közt). Megjegyzendő, hogy a Bosna és Drina közti vidék a legtermékenyebb.

Délkeleti irányban haladva a *Bitovnja-Planinától* kezdve emelkedik az *Iván-Planina*, ezt az 1810 méternyi *Radobolje* gerinc váltja fel, ehez csatlakozik a 2044 méter magas *Sutszenszka-Planina*, mely lassankint a *Dormitor* csúcshoz csatlakozik, ez Bosnia legmagasabb hegye, a mennyiben a 2600 métert (8000 lábat) meghaladja.

Hercegovina és Dalmátia határhegylánca a *Prologh*, mely észak felől a *Gnath* hegycsomó által a Dinarával van összeköttetésben. E hegylánc *Montenegro* határhegyei felé huzódik; magasabb pontjai: a Mostarnál fekvő: *Wellisch*, *Wranatz*, ezekkel párhuzamosan délfelől a *Trussina*, *Vidusa* és *Gradina-Planina* középszerű magassággal.

A Drina és Ibar között elterülő hegyágazat legmagasabb pontja a *Ljubitsnja*, mely a Balkán hegyrendszerhez csatlakozik. ¹⁾

¹⁾ ROSKIEVITZ : Studien über Bosnien und die Herzegovina. 7. l.

b) Fensíkok:

Jóllehet már Bosnia is számos fensíkkal bir, de Hercegovina aránylag még számosabb fensíkkal van ellátva. Ezek sorban így következnek:

A *livnói* (Livajno-Polje; polje = mező) mintegy 12 órányi hosszúságban terjed s a *Staretina*, *Gerbica*, *Krug* és *Prologh* által határoltatik.

Ettől keletre a *glamocsi* és *kupresi* fensík, ettől délre a *duvnói*. Mindezeknél nagyobb a *nevesinji* 600 méter magasságban, ettől keletre esik a még jóval magasabb *gacskói* fensík (730 méter). Ez utóbbi kettőtől délre a *dobrai* és *fatnicai* kereszt-medencék vannak elhelyezve.

A Montenegro határai közé ékelt *niksiči-plateau*, mely egyike a legtermékenyebbeknek. Stolactól délre terül el a *ljubinjei* fennlapály, s ettől délre a *bileki* fensík, közvetlenül Montenegro határán, melynek délkeleti lejtőjén bővizű források erednek, melyekből a *Trebinsitza* folyó alakul, melynek völgye a híres trebinjei dohányt szolgáltatja.

E fensík több országot találkozási pontjául szolgál.

Fontosabb még a Szerajevótól délre eső *zagoriai* fennlapály, továbbá a *glazinaći*, *grahovói*, *podmenicai*, *petrovaci* s *bilaji*. Ezeket mind felülmulja a *kosovo-poljei* (Rigómező), mely a Pristina mellett terül el. Ez a töröknek Európába való beköltözéséig nagy műveltségnek örvendett.

Alföldje egy van Bosniának, ez a *Bodsavina*, mely a Száva mentén húzódik.

c) Folyói:

Nyílt folyója Bosniának kevés van, többnyire sekélyek, gőzösekkel csak a Száva hajózható, mely hadi tekintetben is mindig nevezetes szerepet játszott. Ennek partjain számos magyar és török vár épült.

Mellékfolyói az *Unna*, *Verbas*, *Ukrina*, *Bosna*, *Drina*.

A *Narenta* folyó, ha hajózható lenne, e tartomány kereskedelmét legjobban biztosítaná. Ennek mellékfolyói a jobboldalon a *Neretva*, *Ráma*, *Listica*, *Trebisat*; baloldalon: *Stranina*, *Buna*, *Bregova* és *Kruppa*.

Az *Ibar* néhány mellékfolyóval, melyek kevésbé jelentékenyek.

Tavai közül kettő érdemel említést: a *Göllhisar* melletti *Jezero* (tó) és a másik *Kis-Jezero*, mely a *konjica-mostari* ut mellett terül el, mindkettő gyönyörű fekvéssel bír.¹⁾

d) Terményei:

A gabonatermelés már a legrégibb időkben üzetett a *Verbas* völgyében, a bortermelés különösen Hercegovinában a *Narenta* mentében. Gyümölcs között a szilva és alma tűnik ki, az előbbi az ismert bosnyák nemzeti italt, a szilvapálinkát, az utóbbi az almabort szolgáltatja.

Az erdők a legváltozatosabb fánemekben bővelkednek, tölgyfáját hajóépítésre kitünőnek mondják.

¹⁾ ROSKIEVITZ : u. o. 31. l.

Az állatországból kiemelendő a szarvasmarhatenyésztés. A vad nagy számmal található, s leginkább prém miatt ejtetik.

Bosnia kincsei az ásványországban vannak elrejtve. Ha minden vidéken, melyet a bosnyákok *slatina* (arany) szóval jelölnek, arany volna található, akkor Bosniát joggal aranyországnak lehetne mondani; de »nem mind arany a mi fénylik«, s így csak azon helyeket lehet aranytartalmuaknak elfogadni, melyekről régibb írók emlékeznek; így *Srebrnik*, *Zwornik* és *Varcs* vidéke. Már a rómaiak idejében voltak mívelve Bosnia aranybányái, s állítólag naponta 220 okka arany ásatott, mely aztán a *Salónában* székelő »*Praepositus thesaurorum Dalmatinorum*« által Rómába szállítottatott.

Az ezüstöt illetőleg *Srebrnik* és *Srebrnica* (ezüst) városai, melyek északi Boszniában fekszenek, ezüsttartalomra engednek következtetni. Régibb időben ezüst bányák voltak itt mívelve és *Srebrnica* bányái már a ragusaiaktól kizsákmányoltattak.

Ólom, vas és márvány szintén nagy mennyiségben található.

Ásványvizei nagy számmal vannak, különösen a *kiseljaki* érdemel említést, mely ízére és gyógyhatására a rohitsihoz hasonlít. ¹⁾

Meleg kénforrásai már a rómaiak idejében voltak ismeretesek. A banjalukai források 34—35° R. melegek és e forrás még a rómaiak által épített oktogonszerű toronnyal és kupolával van fődve.

¹⁾ BOUÉ: »La Turquie d'Europe« című munkájában Bosnia ásványvizeit kimerítőleg elemzi.

A banjai hőforrásoktól (nem messze Priboitól) egy kápolna romjai láthatók, melyet III. *Urosz* szerb király építtetett, ki e helyen felgyógyult és utódjainak meghagyta, miszerint azt épségben tartásák. Később e kápolna mellé kolostor épült, hová a zarándokok nagy számmal jönnek, kettős célból: mint zarándokok és fürdővendégek.

Ha a természeti viszonyokat összevetjük, látni fogjuk, miszerint ezek Magyarországra nézve ez időben kevés jelentőséggel birhattak; bár tagadni nem lehet, miszerint rationalis gazdálkodás mellett egyes productumokat értékesíteni lehetett volna: különösen országutak felállítása által az iparnak és kereskedelemnek tág mezeje nyilhatott volna Bosniában.

3. §.

Telepedés.

a) A horvátok megtelepülése.

Constantin császár nagyhirű munkájában ¹⁾ kulcsot ad kezünkbe, hogy Bosnia lakóiról biztos adatokat nyujthassunk. Midőn Constantin Dalmátiának szláv kézre kerüléséről értekezik, folytatja: »a Khrobátok akkor *Bagibareian* túl (hihetőleg a hajdan Babie-Gorének is nevezett Kárpát hegyláncot kell értenünk, melynek egy része mai napig is Babagora nevet visel) laktak, hol most a *belo-khrobatok* vannak. Egy nemzetség ezekből kiválván, t. i. öt testvér: *Klukász, Lobelosz, Koszentzész, Mukhló és Khrobátosz*

¹⁾ Konstantin császár munkái — ismertette Szabó Károly által — Magyar akadémiai értesítő 1860. évfolyam I. k. 90. l.

s két leánytestvérök: *Tuga* és *Búga*, népökkel együtt Dalmátiába jöttek, s az avarokat találták ezen föld lakóiuul. Nehány esztendeig hadakozván tehát egymással, a khrobátok vőnek erőt, s az avarok egy részét leölék, a többieket pedig alattvalóikká lenni kényszeríték.«

Mikor költöztek a horvátok Dalmátiába, arról Konstantin is munkája 31. fejezetében általában csak annyit mond, hogy az Heraklios cs. korában (610–641) történt.

Megemlíti továbbá Konstantin, hogy a Dalmátiába jött *khrobátok* közül egy része különvált, elfoglalta *Illyrikont* és *Pannoniát*. Ezeknek is volt önálló fejedelmük, ki követeket küldött *Khrobatia* fejedelméhez barátságból.

Hogy ezen horvát területbe be volt foglalva Bosniának egy része, kitűnik az idézett munka¹⁾ 31. fejezetéből. Miután ugyanis a dalmátiai horvátok frank iga alá kerüléséről beszélt, majd ismét kivívott függetlenségüket tárgyalja, országukat ekként írja le: »Felosztatott országuk 11 *zsupániára* (zsupán-ságra), meiyek is 1. *Khlebiana* (ma *Livno* Hercegovinában), 2. *Tzentzena* (ma Cettina folyó mellett Dalmátiában), 3. *Emota* (ma *Imota*, e folyótól délre), 4. *Pleba* (ma *Plieva* Bosnyákországban), 5. *Pesenta* (Lucius szerint ez a *Knini* püspökséghez tartozott), 6. a *tengermellék*, (szlávul az ugynevezett *Prinorie*), 7. *Brebera* (ma *Bribir*, *Buccari* és *Zeng* között), 8. *Nóna* Dalmátiában; 9. *Tnéna* (a latin *Tinninium*, a mai *Knin*, Dalmátiában) 10. *Nina* (mely ma e néven

¹⁾ Const. Porph. De Administrando imperio 31. fej.

ismeretlen és Lucius szerint talán Nónának egy része volt), 11. *Sidagra* (a későbbi sardonai egyházmegyében).¹⁾ Bánjok birja *Kribasát*, *Litzát* és *Gutzekát*, (a mai *Korbova*, *Lika* és talán *Ottochatz* vidékét a mai határörvidéken). Így fekszik az említett *Khrobatia*.◀

Ha ezen felosztáson végig tekintünk, meggyőződünk arról, miszerint a mai Bosniának nagy része akkori horvát területbe volt beosztva. Ugyanez kivi-láglik Constantin ezen fejezetéből ott, hol a már megkeresztelkedett horvátok népes városairól szól, s említi a következőket: 1. *Nona*, Belogradon (a mai Zára *vecchia*), 2. *Belitzein* (ma hihetőleg *Belina*), 3. *Szkordona* (ma *Szkradin*), 4. *Khlebéna* (ma *Hlivno* vagy *Livno*), 5. *Sztolpon* (ma *Sztulbo*, *Livno* vidékén), 6. *Tenén* (ma *Knin*), 7. *Kori* (ma *Karin*) és 8. *Klabóka* (hihetőleg a mai *Klapácz*, közel az *Unna* forráshoz).

b) A szerbek települése.

Folytatólag a 32. fejezetben beszél még Konstantin császár a szerbekről és országukról is. Ezen s utána következett fejezetekben (33—36. fej.) értesülünk arról is, hogy az akkori Szerbia a mai Bosniának egy részét magába zárta, különösen a hol a szerb eredetű, de külön fejedelmek alatt állt *zakhlumok* (*Khlum* hegy mögöttiek), *terbuniaták* (*Trebigne* vidékiek a mai *Hercegovinában*) *diocletianok* (mai *Csernagorában*), *pagánok* vagy *arentánokról* (*Narenta* folyó mellettiek) beszél.

¹⁾ Const. Porph. cap. 30. V. ő. LUCIUS: De regno Dalm. et Croat. libr. I. cap. 13.

Hogy egykor Bosniában görög-illyr gyarmatosok laktak és pedig a szkordiszek, kitűnik *Strabo* művéből ¹⁾, ki nagy és kis szkordiszekről tesz említést, s megjegyzi, miszerint a nagy szkordiszek Slavoniában, a kicsinyek Bosniában laktak.

Miután a keleti császárság székhelyül Konstantinápoly jelöltetett ki, a barbár népek minden oldalról törtek be oda s nyugati részeit bekalandozták. A hún és szláv népeknek jutott a legfőbb szerep. A szerbek — a szláv népelem egy ága — különösen tűntek ki, s a görög írók előtt mint hatalmas néptörzs valának ismereteseek. Ők Bosniát, Szerbiát, és Bulgáriának egy részét megszállva tartották. Ezen szerb nép hol uralomra vergődött, hol szolgaság alatt nyögött; de hogy a XI. század végével Bosniát ő birta, bizonyítja Diocleas, midőn mondja ²⁾, hogy Budimir, Dalmátia és Szerbia első keresztény királya Szerbiát két tartományra osztotta, s egyik felét, mely a Drina folyótól a Pin hegységig terjeszkedik, Bosniának, a másikat azonban, mely kelet felé nyúlik, Rasciának nevezte.

4. §.

Leo császár rajza a nép culturájáról.

Miután a horvátok és szerbek szláv eredetű népek, Bosnia lakóinak az időszerinti műveltségi állapotát akarván rajzolni, erre nézve legkimerítőbb adatokat Leonál találunk ³⁾, ki azon szláv népeket,

¹⁾ STRABO: Geograph. Libr. VII.

²⁾ DIOCLEAS presb. Regnum Slavorum.

³⁾ LÉO Kollárnál. Hist. juridique publ. Regn. Ung. amoenitates. Vol. sect. II. cap. I. pag. 65—71.

kí a görög császárok meghívására a mai Szerbia és Boszniában telepedtek meg, következőkép festi:

Szerinte a szláv népek életmódjukra és szokásaikra megegyeznek, értelmesek és szabadok, kikre az alárendelt viszonyt rábeszélni nem lehetett, különösen akkor; mikor a Dunán túl saját tartományukban laktak, honnan áthozatva és némileg szolgaságra kárhóztatva, senkinek sem szeretnek szolgálni, csakis övéiknek, mert az a meggyőződésük, hogy sokkal jobb, ha saját népük vezéreitől nyomtatnak el, hogysen magukat a rómaiaknak és törvényeiknek alávéssék, s azoknak engedelmeskedjenek.

Számosak közöttük a férfiak, kik a bajokat, meleget, hideget, esőt, meztelenséget, az életszükségletek hiányát könnyen tűrik. Ezen népeket a rómaiak fejedelme (így nevezi a görögöket) Basilius rábirta, hogy régi szokásaikat letegyék, kiket azután görög életmódhoz szoktatva, római praefectusok alá helyezett, a kereszténységre térített és főnökeik szolgasága alól felszabadított. A rómaiakkal ellenséges népek ellen fegyvert forgatni megtanítván, ez által elérte, hogy a rómaiaknak nem volt többé gondjuk a szláv népek támadásaira.

Dicséri a szláv népek vendégszeretetét, s mondja tovább, hogy az idegenek iránt, kik hozzájuk jönnek, kegyesek és szelídek valának.

A foglyokkal kiméletesen bántak, s bizonyos idő elteltével szabadságukra hagyatott övéikhez visszatérni, vagy mint szabadoknak közibök olvadni.

Nejeik szemérmesek voltak, sokan férjük halálát övéiknek tekintették, s nem akarván özvegységben élni, kivégzék magukat.

Ételük a kása; ételben mértéktelések. Terhőkre van a földművelés, mert inkább henyélnek, mintsem fáradságos munkával drága ételeket és pénzt szerezzenek.

Fegyvereik a kopja; — minden férfinak kettő vala, továbbá a pajzs; ezek nagyok és hosszúak valának, ezenkívül fa-íjj; nyilaik hegye méregbe volt mártva. Legjobban szeretik lakhelyeiket a fákkal sűrűn benőtt és csaknem hozzáférhetlen helyeken felütni.

Leo ezen rajzából kiviláglik, miszerint e szláv népeknél a legnemesebb erények divatoztak, s bár culturájuk a magyar nemzet akkori culturájával össze sem hasonlítható, tagadhatatlan, hogy a mai Bosnia lakói sem tudnak annyi erényt felmutatni, mint a mennyit Bosnia akkori lakói, — legalább azon vérszomj és kegyetlenkedésről, mely a mai lakóknál oly nagymérvű, — Konstantin mit sem említ.

II. Fejezet.

Bosnia állapota 889—1103. A szomszéd népek és különösen a szerbek, horvátok és dalmaták befolyása Bosniára.

1. §.

Állami függetlenségének mibenléte.

Ezen tartomány ez időszertinti állapotára tekintet vetvén, meg kell jegyeznünk, miszerint a legrégibb szerb államokból egy kisebb törzs csakhamar

kivált, mely a Bosna folyó mentében letelepedvén, egy külön zsupán által kormányoztatott. Ezen állam magas hegyektől körülvéve s a szomszéd horvátoktól és a magyarok támadásaitól védve, darab ideig nyugalomnak örvendett. A talaj hatalmas legelőkkel kinálkozott, a hegyek vas és arany érceket szolgáltatottak; ezen előnyök lehetővé tették, hogy ezen Bosna folyó melléki szerbek gazdag és csaknem egészen önálló köztársaságot és két virágzó várost *Katenà* és *Desnäk*-et alapíthattak.¹⁾

Hogy ezen tartomány lakói függetlenek voltak, Konstantin művének több helyéből tűnik ki, hol a szláv népekről beszélvén, megjegyzi, hogy »*önálló fejedelmök*« vala.

Ezen függetlenségüket azonban sokszor elvesztették. A IX. században *Suctimir* szerb király elfoglalja tartományukat, s lakóit uralma alá hajtja, utódja *Budimir* Bosniát önálló bánsággá alakítja. De már 907-ben horvát befolyás lesz túlnyomó Bosniában. II. *Krasimir*, ugy látszik, egész Bosnia fölött uralkodott²⁾ *Derzislav* alatt, még jobban terjeszkedett a horvát uralom,³⁾ de Bosnia, miután

¹⁾ Ezen városok 949-ben Const. Porphyr.-tól virágzóknak festettek. Manap nyomuk sincsen, hacsak *Desnäk* a mai *Tessen* alatt a Bosna folyó mentében nincs elrejtve. Constantin ez idei Bosniát kis tartománynak nevezi. CINNANUS a Drina folyóig jelöli ki határát. GEBHARDI: Geschichte d. Reichs Hungarn und d. damit verbundenen Staaten III. k. 709. l.

²⁾ HILFERDING: Geschichte der Serben und Bulgaren I. k. 155. l.

³⁾ »Itaque fuerunt regni eorum confinae ab oriente Delmino (Duvno) ab occidente Carinthiae versus mare atque ad oppidum Stridonis, ab aquilone vero a ripa Danubii usque ad mare dalmaticum cum tota Maronia (Naronia-Narenta) et Chulniae ducatu.« Thomas Archidia. hist. salonitana.

egyideig ismét szerb kézre került, csakhamar kivívta önállóságát Cseszlav bukása alkalmával.

Konstantin halálával a szerb történet biztos fonala is megszakad, s a mi a X. század II. felében történt, azt Diocleas presbyternek feljegyzéseiből ismerjük. Ő krónikájában a következőket mondja el: Cseszlav idejében, egy magyar vezér, névszerint *Kiis* seregével Bosniába tört és a tartományt pusztítani kezdé. Ekkor a szerb király Cseszlav összegyűjtván seregeit a Drina folyóhoz, a magyarokhoz közeledett. Itt megütközvén, a magyarok vezérért Techomil megölte, s fejét lemetszván, a királynak adta át. A magyarok közül számosan estek el.¹⁾ Az esetről Kiisnek neje értesülvén, elment a magyarok fővezéréhez s tőle segedelmet és sereget kért, hogy férjének halálát megboszúlja. S nyervén is nagyobb sereget, Cseszlav ellen indult, kit a Szerémségben meg is talált. Éjjel lepték meg a magyarok Cseszlav táborát, s őt kísérvél együtt elfogták, Kiisné pedig boszút akarván állani, megkötözte kezeiket és lábaikat és a Száva folyóba dobatta. Így tűnt el Cseszlav s tartománya fő nélkül maradt;²⁾ és a bánok tetszésük szerint kormányozták provinciáikat, maguk alá hajtották a zsupánokat s beszédtek az adót, melyet elébb az uralkodónak fizettek. Ez mindenestre hű tükre az akkori szerb viszonyoknak. A szerbek bukását egy újabb államalakulás követte. A diocleai tartomány (ma Montenegro), melynek Constantin idejében semmi politikai önállóság nem

¹⁾ DIOCLEAS Presbyter Regnum Slavorum cap. 18. SCHWANDTNER-nél S. S. fr. Hung. major. III. 486.

²⁾ DIOCLEAS i. m. u. o. cap. 19.

jutott, a X. század végén s a XI. elején kezd szervezkedni, s befolyása alá helyezi a fravunjei, zachlumjei és podgorjei zsupánságokat. Mindezen területek a mai Hercegovinának és Dalmátiának déli részén találhatók, s így reánk nézve is jelentőséggel bírnak.

2. §.

A szomszédok és különösen a rokon szerbek és horvátok befolyásának eredménye.

Miként előbbi fejezetünkben említettük, Bosnia a IX. században Szerbiának egy része volt, lássuk közelebbről a befolyást, melyet a szerbek és később a horvátok e tartományra gyakoroltak.

Szuelimir, kinek kormányzata arról nevezetes, hogy Sz.-Cyrill (867) a kereszténységre oktatta, még despota volt. Utódja Budimir, Szerbia és Dalmátia első keresztény fejedelme, nem volt képes nagyterjedelmű országát egyedül kormányozni, miért is nyugoti Szerbiát két tartományra osztotta; azon tartományt, mely a Drina folyótól nyugat felé a Pin hegységig terjeszkedik, Bosniának nevezte, a másik délkeleti részét Rasciának. Ezen provinciákba, melyeket bánságokra és zsupánságokra osztott, bánokat és zsupánokat nevezett.¹⁾

Tieszimir szerb király legifjabb fia *Krezcimir* 905-ben örökölte fehér Khrobatiát. Ez nagyravágyástól eltelve, megtámadta 907-ben Kanimir bosnya bánt. A háború változó szerencsével folyt; a Jayca,

¹⁾ Bánok a szlávoknál azon rangban valának, melyben nálunk a fejedelmek — duces, — zsupánok pedig egyranguak a német grófokkal — comites. — SCHIMEK 1. m. 11. l. 2. j.

Banjaluka, Plivánál vívott csaták hol egyik, hol másik félnek kedveztek, míg végre Kanimir kénytelen volt országát 909-ben Krezcimirnek átengedni.

Fia István 915-ben vette át tartományait, s Bosnia határait egész Chulmiáig és Ragusáig terjesztette,¹⁾ de ennek 932-ben történt halálakor fel lázadtak a bosnyákok, hogy függetlenségüket kivívják. Margit, István neje s országainak törvényes örököse, Ragusába menekült. Ezen felkelésnek okozója *Legeth* volt, Krezcimir törvénytelen fia; ő ugyanis Horvátországban tartózkodott, s várta a dolgok fordulatát. Midőn Prelimir, Szerbia királya elhalt, négy fia között meghasonlás támadt, s egymás birtokait fosztogatni kezdék. Ekkor *Legeth* hivatott meg a szerb nemességtől, hogy rendet csináljon. Ő kész volt tanácsokkal szolgálni, s ügyességének kifolyása lett, hogy Prelimir utódjai és örökösei kivégeztettek, az egy *Sylvestert* kivéve (Boleslav fia), ki titkon Ragusába vitetett és őrizet alatt neveltetett.²⁾

Ezen módon jutott *Legeth* a bosniai bánáshoz és Rasciához. A nagylelkűség pedig, melylyel a nemességnek, voyvodáknak és zsupánoknak szabadalmakat osztogatott, megszerezte neki Szerbia és Dalmátia királyságát is.

Azonban csalárdsággal szerzett országának nem soká örülhetett; a 963-ban kiütött pestis, őt családjával együtt elragadta.

Ekkor fő nélkül levén a tartományok, nyugtalan követelésekkel léptek föl, végre választásuk a Ragu-

¹⁾ DIOCLEAS i. m. cap. 20. SCHWANDTNER-nél Scr. rer. Hung. T. III. p. 487.

²⁾ GEBHARDI: i. m. III. 573.

sába menekült Sylvesterre esett. Ez 969-ben elfogadta a meghívást, s békében kormányzott.

Ezen események közben Szerbiát és Bosniát a bolgárok elpusztították és néptelenné tették, de a szerbek királya Cseszlav hét év múlva a bolgároktól megtisztította Bosniát, úgy hogy a bosnyákok lakhelyeiket újra elfoglalhaták. Nemsokára ezután Bosnia az északi szláv birodalom (mely a Kárpát hegylánc mellett fekszik) hatalma alá került, mivel a bosnyákok Chranimir herceget, ki a X. század utolsó tizedében atyja Vladimir (északi király) ellen fellázadt, segítettek. A bosnya zsupánok mintegy száz év múlva iparkodtak önállóságukat visszaszerezni és az északi szláv király Pribiszlavt megfojtották. Ennek fia *Krepimir* megelőzte őket és a gyilkosokat kivégeztette. Krepimir unokája újra elvesztette országát és így az északi szláv birodalom, a magyar királyság és a délszláv tartomány között felosztatott. A bosnya zsupánok nagyrészt a délszláv király Bodin hatalma alá kerültek. Ezen Bodin Bosnia bánjává bizonyos Istvánt nevezett, ki neki feltétlen engedelmességet esküdött.¹⁾

Ezen István tehát ismét szerb befolyástól függött és Bosniában szerb kormányformát és törvényt hozott be s Bodinnak hű alattvalója volt. Midőn azonban Bodin összes erejét a görög császár ellen volt kénytelen vezetni, István fel akarta használni az alkalmat, hogy magát függetlenné tegye Bosniában, de Bodin szerencsésen oldván meg a háborút, István is lemondott terveiről, békésen kormányozta

¹⁾ SCHIMEK: i. m. 25. 1.

Bosniát, míg 1107-ben orgyilkosok keze alatt halt meg.

Ezen horvát-szerb befolyás, a horvát-szerb túlkapások miatt kedvező eredményt nem mutatott fel a bosnyákok államéletében, s a gyakori változásoknak tulajdonítható, hogy a régibb időben, mielőtt Bosniának határai szorosabban kijelöltettek volna, ezen tartomány Szerbia, Horvát- vagy Dalmátország neve alatt foglaltatik.¹⁾

Ez a X-ik század végén is történt, mikor a magyar királyok Bosniát nyugtalanítani kezdték és végre hatalmukba kerítették.

III. Fejezet.

Bosnia elfoglalása a magyarok által.

1. §.

Kálmán király hódítmányának terjedelme.

Azon időben, midőn a görög császárok Bolgárországot teljesen leigázták, és Szerbia nagy részét szintén meghódították, Horvát- és Dalmátország meglehetősen nagy fényben állott; de az 1089. év döntő lett eddigi befolyásukra Dömötör királyuk bekövetkezett halálával. Ez fiörököst nem hagyván hátra, neje Ilona a belzavarokban testvéréhez

¹⁾ Igy pl. Cinnanus Hist. libr. III. c. 16. p. 75. Bosniát Dalmátia egyik tartományának nevezi.

I. László magyar királyhoz fordult segélyért, ki hatalmas sereggel Horvátországban termett, s annak nagy részét elfoglalta, azonban a foglalás befejezése, az ország határának terjesztése Kálmán királynak jutott osztályrészül.

László királynak 1095-ben történt halálával megnyiltak a lázadások, melyek élén Péter horvátországi bán állott. Álmos vezér Kálmánhoz fordult segélyért, ki meg is jelent, s Pétert legyőzte. A lázadók erre elszéledtek, s a tartomány újra hódolt a magyar koronának.¹⁾

Kálmán ezután a tengerparti városok meghódítását kezdte meg, s akkor villant meg elméjében azon terv, hogy egész Dalmátországot is, mint mely birodalma tengeri hatalmává ajánlkozott, meghódítsa.

E terv valósitása nem vala könnyű, mert Vence, továbbá az európai kereszteshadak átvonulása Magyarországon, végre pedig hadjárata Oroszországban hátráltatta őt terve kivitelében s így egy időre ezen hódításokról lemondott, várván a kedvező alkalomra. Ez meg is érkezett, midőn 1102-ben, Horvátországban újabb viszályok ütöttek ki, melyeket ő hamar elfojtott, most a Kulpán átkelvén, Spalato alatt táborát ütött, e várost hódolatra szólította, s miután jogaikat és szabadalmaikat királyi okmányával megerősítette, ezek neki föllétlenül meghódoltak.²⁾

¹⁾ TURÓCY: II. Cap. 62. KERCHELICH: not. Praelin. de regno Dalm Croat. et Slav. 135.

²⁾ THOMAS: Archidiac: Hist. Salonit. C. 17. SCHWANDTNER-nél III. 556.

Nemsokára Zára és a többi városok is követték Spalato példáját. Ezután Biogradba vonult, itt gyűjtötte maga körébe a horvát és dalmátországi nemesiséget s jelenlétükben magát Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta, azután, hogy új szerzeményeit kikerekítse, Rámába vezette hadait, s azt, valamint Chulmia grófságát a magyar korona iránti hűségre kényszerítette, s ez időtől fogva »Ráma királyá«-nak címét használja. Így a spalatói érsekségnek 1103-ban adott kiváltságában már Ráma királyának címezi magát.¹⁾

Kálmán ezután még néhány szigetet s 1105-ben *Arbe*-t is meghódította.²⁾

2. §.

A király foglalásának indokai.

Ha Kálmán királynak foglalási vágyát figyelemmel kísérvük, csakhamar hatalmas tényezőkkel találkozunk, melyek e foglalást indokolják.

A horvátországi zavargások, Álmosnak gyöngye kormányzata alatt, Kálmánt többször kényszerítették, hogy ezen országban a lázadást lecsillapítsa, a belügyi viszonyokat rendezze.³⁾ Midőn a tengermelléket megpillantotta, a foglalásvágy kétszeresedett, mert tudta, hogy Magyarország csak úgy emelkedhetik tekintélyes hatalomra, ha tengere leend, mi a nyival

¹⁾ Anno ab incarn. MCIII. die 15. junii Colomannus D. gr. Hung. Dalm. Croat. Ramaeque rex. FARLATI-nál *Illyric. sacr.* III. 164. és KATONA-nál *Epit. Chronolog.* I. 228.

²⁾ FARLATI i. m. IV. 234.

³⁾ HILFERDING: i. m. I. 157.

kivánatosabb volt, miután Velencével azért sem tudott megmérkőzni, mivel tengeri ereje nem volt.

De nemcsak a nagyravágyás növelte benne e terjeszkedést, nemcsak azon óhaj, hogy népének a világkereskedelemhez utat nyisson, hanem az is, hogy a délszaki polgárisodásnak népéhez utat nyisson.¹⁾ S midőn ezen terveit félig megérlelve látta, akkor lépett ismét előtérbe a vágy, országa határait nagyobbítani, és ezeket kikerekíteni. Ekkor vonult be Bosniába, s hajtotta hatalma alá; és pedig azért, mert meg volt győződve, hogy Bosnia a szárazföldről hatalmas védfalul szolgálанд a görögök ellen, kik Dalmátia birtokáért versenyeztek. Tengeren ugy sem tartott tőlük, ott volt Velence, s ez védte Dalmátiát a tenger felől.

Bármely indok is vezérelte légyen Kálmánt Bosniába, tekintve e király magas szellemét, meg lehetünk győződve, hogy ő ezen országnak előnyét Magyarországra nézve fölismerte, s valamint a többi társországokban gondjait leginkább a belügyek rendezésére fordította, e gondoskodása mindenesetre Bosniát sem hagyta figyelmén kívül, s bölcs törvényhozása itt is szelidítette a nyers és durva erkölcsöket.

¹⁾ SZALAY: Magy. tört. I. k. IV. könyv, 215. l.

IV. Fejezet.

Bosnia kormányzata az Árpádházi királyok alatt.

1. §.

A királyok és hercegek kormányzata.

Hogy a magyar királyoknak Rámában vagy Boszniában gyakorolt kormányhatalmáról szólni lehessen, megállapítandó az Árpádházi királyoknak joga e tartományok fölött.

Kálmán király 1103. jun. 15. a spalatoei érsekségnek kiváltságot adott és ezen okmányban, melyet Farlati az érsekség eredeti diplomájáról másolva adott ki¹⁾ magát »Ramae rex« címmel illette. Ezen király mint értelmes, felvilágosodott és komoly férfiú ismeretes, ki az őt meg nem illető jogokkal és címekkel nem szokott visszaélni, ez okon és főleg az idézett eredeti okmány alapján bizvást feltehető tehát róla, hogy magának jogot is szerzett Rámához.

De ezen időn túl sem ő, sem fia II. István nem használta többé a Ráma címet; a többi királyoknál is csak nagy időközök után fordult elő ismét a Ráma cím az oklevelekben; pl. II. Béla az 1135. és 1138., II. Géza az 1143. és 1157. és III. Béla az 1175-iki okmányaikban használták ismét a Ráma

¹⁾ Anno ab incarn. MCIII. die. 15 Jun. Colomannus D. gr. Hung. Dalm., Croat. Ramaeque rex. FARLATI Illyr. Sacr. III. k. 164. l. és utána mások.

címet, időközben pedig nem, sőt ugyanazon évi más oklevelekben sem.

Hozzávetőleg több okot lehetne felhozni arra nézve, miért éltek királyaink ily hézagosan a Ráma címmel, de miután a valószínűségnél feljebb emelkedni törekszünk, azt az egyet bizonyosnak tartjuk, hogy midőn királyaink Kálmántól Imréig nem használták Ráma címet, nem állíthatni, hogy akkor nem is birták Rámát; mely években és a hányszor éltek e címmel, ugyanannyiszor azt ismét visszaszerezték.

III. Bélának országlási hatalmát teljesnek mondhatjuk e tartományban, mert ő annak kormányzását az 1136/7. kelt okmány szerint az esztergomi gyűlésben az ország tanácsával másodszülött fiára László hercegre ruházta.¹⁾ Ezentúl kevés kivétellel királyi hercegek kormánya alatt állott Ráma. Betolakodtak-e ide és mennyi időre egy szerb zsupánfi és Borics a magyar trón követelője, azt a bizonyítványok elégtelensége miatt tisztába hozni nem lehet. Továbbá szintén meg nem oldható még az a kérdés: vajon László herceget az említett bitorlók fosztották-e meg a bosniai tartományoktól, vagy azt bátyja II. Géza király vette el tőle? De az nem szenved kétséget, hogy László bátyja uralkodása alatt Bosniát elvesztette. Következik az hazai krónikáknak az 1147. évi eseményei elbeszélése alkalmával felhozott következő kifejezésből: »Géza király

¹⁾ Bela rex in conventu strigoniensi filio suo Ladislao communi regni consilio Bosnensem ducatum dedit. PEZ BERNAT: Cod. dipl. VI. k. 355. hasáb. Az admonti könyvtárból. Utána KATONA: Hist. Crit. reg. Hung. III. 503. l. és FEJÉR: cod. dipl. II. k. 88. l. Az előbbi 1136., az utóbbi 1137-re teszi az okl. keltét.

hercegi költségeket adott testvéreinek Lászlónak és Istvánnak,¹⁾ és még inkább azon tényállásból, hogy László ezentúl a haza ellenségéhez Manuel görög császárhoz menekült s bátyja haláláig ott tartózkodott.

Ki kormányozta tehát ezentúl Bosniát, nem könnyű eldönteni, mert Cinnanus arról, midőn II. Gézának Manuel ellen 1155. évi háborúját előadja, így szól: »a császár értesülvén arról, hogy Boriz, Bosniának a dalmátiai tartománynak fejedelme, ki Magyarország királya segélyére jött, visszaindult fejedelemségébe, legvitézebb katonáit küldötte Borizzal leendő megütközés végett.²⁾

Lehet, hogy a görögökkel éveken át folytatott ellenségeskedés alatt a magyarok hatalmát Bosniában megingatták, és azt Imre király öcscsének Endre hercegnek 1198-ban fegyveres kézzel kellett helyreállítania, miről két okmány tanuskodik, melyekben Endre már Ráma és Chulmia (Hercegovina) örökös hercegének címeztetik.³⁾ A XIII. században a magyar királyi ház különféle tagjai intézkedtek Bosnia felett. III. Ince pápa sürgetésére Imre király magára vállalta 1203-ban, hogy fékezni fogja Kulin bánt, ha az eretnekeket pártolja.⁴⁾ III. Honorius 1225-ben megdicsérte a kalocsai érseket az ottani

¹⁾ MARCI: Chronica cap. 71.

²⁾ CINNANUS: Vel. kiad. 58. l.

³⁾ Ab incarn. dom. 1198. Ego Andreas III. Belae regis filius, dei grat. Dalm. Croat. Ramae Chulmaeque dux. LUCIUSNÁL: De regno Dalm. et Croat. SCHWANDTNER-nál kiad. fol. III. 234. és 255.

⁴⁾ FARLATI: 2m. IV. k. 46. l. KATONA: IV. 681. FEJÉR: cod. dipl. II. 410.

erelnekek elleni sikeres működéséért,¹⁾ és u. a. évben helybenhagyta Endre király donatióját, ki a kalocsai érseknek Bosniát, Sót és Ozorát ajándékozta,²⁾ de a király bosniai jövedelmeinek épségben tartásával. 1235-ben IX. Gergely helyeselte azt, hogy Endre Bosniát fiának Kálmánnak engedte át.³⁾ 1238-ban u. azon pápa megdicsérte Kálmánt az egyház érdekében tett működéséért Bosniában,⁴⁾ 1280-ban Erzsébet anyakirályné kormánya alatt állott Bosnia, mint az alább a patarenusok üldözéséből fog kitünni.⁵⁾

2. §.

Bánok kormányzata.

Azon közigazgatási intézményt, melyet a magyarok a XI. század végén Horvátországban találtak, alkalmazták a többi aldunai hűbéres tartományokban is. Így már ez időszakban fennállott Szerbiában a *boroncsi*, *krucsói* és *macsói* bánság, Havasalföldön a *szörényi* bánság, Bosniában pedig a *sói*, *ozorai* és *bosnya* bánság. Pl. 1273-ban Lóránt nádor macsói bán, Máté egész Szlavonia bánja, Erneyei sói és ozorai, István bosnya bán, Gergely boroncsi és krucsói, végre Pál szörényi bán.⁶⁾

Tehát a királyok és kir. hercegek bánok által igazgattatták ezen tartományokat.

¹⁾ KATONA: V. 467. FEJÉR: III. k. 2. db. 33. l.

²⁾ FEJÉR: cod. dipl. III. k. 2. d. 32. l.

³⁾ U. o. 449. l.

⁴⁾ U. o. IV. k. 1 db. 128. l.

⁵⁾ U. o. V. 3. 37. l.

⁶⁾ FEJÉR: Cod. dipl. V. k. 2 db. 81—87.

Azon kérdés merül fel, ki volt az első bosnya bán, és miként jutott e méltóságra? Az egész XII. századon keresztül, egyetlen egy ily bán nevének emléke nem maradt fenn. A Cinnanus által az 1155. évi görög háborúban említett *Boriz*, ki a magyaroknak segítségére jött a bosnya haderővel, nem volt bán. Szalay ugyan őt kormányzónak nevezi, kinek dandárait Géza maga köré gyűjtötte,¹⁾ de ezen kormányzói címnek nincs megfelelő alapja.

A XII. század végén *Kulin* bosnya bánnak neve merült fel, kinek népboldogító kormányzását példabeszéd is megerősítette, mert midőn termékenyítő időjárás köszöntött be, azt mondá a szlávajkú nép: »ime Kulin ideje tér vissza«. ²⁾ Lehet, hogy a nép azért is szerette őt, mert annak vallási rajongását ápolta. A szerb Vúk, Dioclea fejedelme 1199-ben jelenté III. Ince pápának, hogy Boszniában a magyar király területén az eretnekség nagyon terjed, mert azt Kulin bán pártolja. ³⁾ Erre Ince 1200-ban utasította Imre királyt, foszsa meg Kulin bánt minden jószágától és világi hatalmat gyakoroljon ellene.

Ezt Imre jogosan csak úgy hajthatta végre, ha neki fennhatósága volt Kulin felett. A bán engedelmeskedett is a magyar királynak, mi Imrének 1203-iki leveléből tűnik ki, melyben jelenté a pápának, hogy Kulin fia, azon föld ura, előbb a magyar király, utóbb a kalocsai érsek kezébe fogadást tőn, hogy ha az eretnekeket túrné vagy pártolná, 1000 ezüst girát tartozik fizetni. Ugyanezen alkalommal két elő-

¹⁾ SZALAY : Magy. tört. I. 249.

²⁾ SCHIMEK : i. m. 51. l.

³⁾ FEJÉR : cod. dipl. II. 372. l.

kelő bosnyák maga és társai nevében esküvel fogadták, hogy a szentszék határozatát pontosan megtartandják.¹⁾

1244-ben Nikosláv volt bosnya bán, ki Spalato, Trau és Sebenico dalmát városoknak egymás elleni ellenségeskedésébe Béla király ellenére avatkozott. Ezért a király letette őt a bánságból és helyébe Kotroman Istvánt, a zsoldjában álló német lovagot igtatta.²⁾

Ugy látszik, az 1208. és 1244. évek között Bosniában két bán kormányzott; s most *Zibiszláv* bánról is történik említés, ki szeliden kormányzott és a kath. vallásnak volt híve. Ezen bánt Endre király pártfogolta, a pápa pedig 1233-ban kelt levelében őt »ducem de Bosna« címmel megtisztelte.

A XIII. század második felében már több apró kormánykerületeket találunk Bosniában, melyekhez tartozott a folyókról elnevezett három bánság is, u. m. a sói (szávai), ozorai és bosniai, melyeket előkelő magyar nemesek töltöttek be.

3. §.

Vármegyei intézmény Bosniában.

A hűbéri viszonyból származható fennhatósági jognál szélesebb magyar királyi hatalomkörnek jelenségei tűnnek fel Bosniában. Ilyeneket ismerünk fel a következőkben: 1. II. Endre király kinevezi fiát, Kálmánt, a volt galíciai királyt, Bosnia fejedelmévé; 2. Bosniának némely kerületeit, a királyi

¹⁾ FEJÉR: i. m. II. 410. 1.

²⁾ THOM: archidiacon. Spalat. cap. 47. SCHWANDTNER III. 624.

jövedelmek kivételével, melyeket magának tart fenn, a kalocsai érseknek adományozza; 3. IV. Béla kimozdította Nikoszláv bánt, és helyébe egy külföldit, Kotromant nevezte ki bánná; 4. Az ottani közigazgatást 3 bánság felállításával szervezé; 5. a magyar vármegyei intézményt is életbe léptette, a verbáci, magyarosan *orbáci* főispánság alkotásával.

Az eddig fennmaradt nyomok szerint ezen várispánság szervezése vagy II. Endre utolsó, vagy IV. Béla első országlási éveiben történt, és még a XVI. században Verbőczy korában is fennállott. Először egy 1252. okmányban tétetik róla említés, mely szerint Vancsa István esztergomi érsek, ki akkor már a 9-ik évben viselte e méltóságot, az esztergomi bazilika csarnokában oltárt alapított, hol atyja, hajdan orbáci főispán temettetett el.¹⁾

Az 1266—67. és 1269. oklevelek szerint Haholdnak (az alsólendvai Bánfiaknak) nemzetségéből származó Csák volt orbáci főispán.²⁾

IV. László korában 1272-től 1275-ig az okmányok zárbeszédében többször említettnek országbírák és más megyék főispánjai, kik egyszersmind az orbáci várispánságot is viselték.³⁾

Verbőczy a vármegyéknek a XVI. század első negyedében szerkesztett névjegyzékébe, mely az erdélyiek és horvátországiak nélkül 63 vármegyét foglal magában, fölvette Orbác vármegyét is, melyet

¹⁾ FEJÉR: Cod. dipl. IV. k. 2 db. 149. l.

²⁾ U. o. 3 db. 378. és 405. VII. k. 2 db. 356. l.

³⁾ FEJÉR: Cod. dipl. V. k. 2 db. 57., 85., 87., 120. és 270. l.

Macsó és Krassó közé helyezve, 58-ik megyének nevezett.¹⁾

Az előbocsátottak szerint Bosniában vármegyének, várispánságnak alkotása minden kétséget kizárván, azon következtetésre jutunk, hogy ezen közigazgatási intézmény olyan volt, mint akár a magyarországi, akár az erdélyi vagy horvátországi, melyből tehát a magyar király haderejét gyarapította és jövedelmeket húzott.

4. §.

Hadi és pénzsegély Bosniából.

Van tudomásunk arról, hogy a görög háború alkalmával 1155-ben, midőn a magyarok Branizovát megszállották, Bosnia hercege *Boriz* seregeivel a magyarok segélyére sietett.²⁾ Midőn IV. Béla 1260. Ottokárral háborúskodott, a cseh király a pápának azt írta, hogy a magyar király seregében bosniai cretnekek is harcoltak.

A melléktartományokban és a hűbéres országokban felállított bánságoknak lényeges sajátosságaihoz tartozott, kerületökben hadcsapatokat fentartani, melyeknek vezére a bán volt, ki zászlójával a magyar királyéhoz csatlakozott. Így tapasztaljuk ezt már ez időszakban, a tót, horvát és dalmát, a szörényi és a macsói bánszágban, mely példákból bizton következtethetjük, hogy a bosniai bánságok is gyarapították a magyar haderőt, de következik az az orbáci várispánság fennállásából is.

¹⁾ VERBÓCY: Corp. juris Hung. 1751. kiad. II. k. a függelékben 217. l.

²⁾ CINNANUS: Velencei kiad. 58. l.

Hogy a magyar királynak Bosniából több rendbeli jövedelmei voltak, bizonyítja a pápának a kalocsai érsekhez 1225-ben írt levele, melyben ezt írja: »Endre király némely földeket, u. m. Bosniát, Sót és Ozorát (Wosora) egyházainak ajándékozott, melyeket épségben tartván, a királynak szokott jövedelmeit megerősítjük.«¹⁾ Innen látható, hogy egyrészt a magyar király húzott jövedelmeket, másrészt a kalocsai érsek is, pápai tized címe alatt.

Pénzbírságból is folyt be jövedelem a m. kir. fiscusba; kitetszik ez azon esetből, midőn Kulin bán a kalocsai érseknek kötelezte magát, ha a patarenusokat továbbra is pártfogolná, 1000 ezüst girát fizetni, melynek fele a pápáé, fele a magyar királyé.

V. Fejezet.

A bosniai egyházi és vallási viszonyok.

1. §.

A bosnyákok vallása Kálmánig.

Ezen tartomány egyházi és vallási viszonyait tárgyalva, előre megjegyyezhetjük, miszerint a vallási villongások alig dúltak valahol nagyobb erővel mint Bosniában, s ezen vallási villongások, a hitfelekezetek egymás iránti türelmetlensége, uralom-

¹⁾ FEJÉR: Cod. dipl. III. 2 db. 32. l.

vágya, századokon át kitörölhetlen nyomokat hagyott maga után káros következményeikkel.

A szláv népek megtérítése nem egy időben történt; így Constantin idézett művében¹⁾ több helyen megjegyzi, miszerint »a belokhrobatok keresztetlenség, s a turkokkal sógorságot és barátságot kötnek«, akkor nagy Khrobatiáról beszél; más helyen azonban keresztelkedett Khrobatiát említ, s ekkor részletességgel szól a horvátok megkeresztelkedéséről, ezen alkalommal a római pápának esküvel tett fogadásukról, s népes városaikról. Ezen Khrobatia alatt foglaltatik Bosnia is, melynek lakói a IX. század második felében a kereszténységre tértek és külön püspök által kormányoztattak.²⁾ Miután a szerbek nagyrészt a keleti vallásnak hivei, az ő befolyásuk alatt Boszniában is talált hívőkre ezen vallás, míg másrészt Kulin bánésága alatt a patarenus felekezet kezd terjedni, melynek gyökeres kiirtása csak századok múlva sikerülhetett.

2. §.

A patarenusok uralomra jutása.

Kulin bánésága idejében terjedt el Boszniában azon eretnek felekezet, melyet patarenus manicheusi felekezetnek is neveznek. Ezen felekezet a lyoni Valdo Péterről, ki a felekezet nagy pártfogója volt, Valdenseseknek is neveztettek. Némi változtatással az ókori manicheusok sectájával ugyanazon tanokat

¹⁾ KONSTANTIN: i. m. 31. fej.

²⁾ Az első bosnyák püspök egy 877-ben kiállított okmányon említettik. FARLATI: i. m. IV. k. 42. l.

vallották. Tanaik főbbjei: hitték a jó és rossz principiumát, amazt az Istentől, emezt az ördögtől származtatván; az ó testamentumot mint ördög művét elvetették, a gyermekeket, mielőtt öntudatra jutnának, meg nem keresztelték, némely szentséget be nem fogadtak és az egyházi hierarchiának nagy ellenségei voltak. Erkölcsstanuk a legromlottabb alapokon nyugovék. ¹⁾

Ezen hitfelekezetet leginkább egy testvérpár, az Apuliából származott és Zarában megtelepedett Máté és Aristodius terjesztette Dalmátiában és Bosniában. Bernát spalatoei érsek iparkodott gátat vetni tanaik terjesztésének, de a felekezetet, melylyel utóbb annyi baja lett királyainknak, s mely egyik főoka volt, miért hogy a magyar uralom Bosniában meg nem gyökerezhetett, már nem volt könnyű kiirtani. ²⁾

Midőn Bernát érseknek sikerült a maga megyéjéből őket kiirtani, annál inkább elszaporodtak Bosniában, ugyannyira, hogy a magyar királyoknak és a pápának figyelmét magukra vonták. Bernát Imre királyt ösztönözte, fojtaná el a gyűlölt felekezetet Bosniában, de Imre ezt a pápa ügyének tartotta.

Ez időben Kulin bosniai bán veje volt egy gazdag chulmi urnak, bizonyos Miroslavnak. Kulinnal már 1108-ban akart bizonyos Theobald nevű subdiaconus (papai követ Dalmátia és Slavóniában) ismeret-

¹⁾ FARLATI: Illyr. sacr. IV. 45.

²⁾ HORVÁTH: M. tört. I. k. 463.

séget kötni, hogy általa a kereszténységnek terjesztését Boszniában és Szerbiában előmozdítsa, és azért őt e címmel »magno Bosniae bano« tisztelte meg. Ennek nem igen volt sikere, de miután Neemann fia Wuk és a kulmi herceg a kath. hit iránt nagy hajlamot mutatott, Kulin is küldött ajándékokat Rómába Bernát ragusai érsek által, kath. püspököt fogadott Boszniába, két templomot építtetett, s 1194-ben megkeresztelkedett.

Ez azonban csak színlelés volt; midőn ugyanis Kulin 1198-ban magyar fennhatóság alá került, ellenkezőleg viselte magát, s Wuk által a pápánál mint patarenus bevádoltatott, sőt maga az újonnan felszentelt Dániel bosniai püspök is ezen felekezet-hez tartozott.

Wuk a nyugati egyházhoz szított, hogy ennek segítségével testvérét Istvánt megdönthesse. 1199-ben van nála Casenario János. Wuk, ki magát Dalmátia és Dioclea királyának nevezé, már 1198-ban kért pápai követeket, a kik az ügyeket reformálnák. III. Ince pápa 1198. dec. 27-én küldött is kettőt. Ezen Wuk a következő évben jelenti Incének, hogy a magyar királyság területén (in terra regis Hungariae videlicet Bosnia) az eretnekség nagyon terjed. Ugyanekkor Kulint is bevádolta, ki bosnya bán volt magyar főség alatt, hogy nejével, ennek nővérével és 10,000 másokkal a patarenusok felekezetéhez ment át. Igaz, mondja ő; a magyar király megparancsolta, hogy ezen emberek Rómába menjenek és a pápától az ítéletet átvegyék, de ők csak színleg mentek el, hogy a pápától hamis elégtételi irattal térjenek vissza, és így kérte a pápát, hogy a magyar királyt

sarkalja az eretnekség kiirtására.¹⁾ Erre a pápa 1200. október havában Imre királynak ezt írta: »ha Kulin bosnya bán az eretnekeket ki nem űzi, a király koboza el a bán minden jószágait és világi hatalmat gyakoroljon fölötte«. János pápai követnek sikerült kieszközölni, hogy Kulin számos patarenus előkelővel az eretnekségről ünnepélyesen lemondott.

Ezen eretnek felekezet ellen a pápa először átokkal lépett föl, majd hittéritőket küldött Bosniába. Ezeknek fáradozásai sikertelenek maradtak, mert a patarenusok furfangos és a szörszálhasogatásig menő dialecticájával megmérkőzni nem tudtak, fegyverhez kellett nyulni, s a keresztet hirdették ki a patarenusok ellen, azonban ez sem vezetett sikerre, ellenkezőleg a szétugrasztott patarenusok közül számosan a szomszéd tartományokba menekülvén, tanaiknak ott is szereztek hívőket.

Igy állván az ügyek 1208-ban, Ince pápa felhívására keresztes hadjárat indított a patarenusok ellen, sokan közülök kivégeztettek, különösen a felállított inquisitorok — Ferenc- és Domonkos-rendű szerzetesek — túlbuzgalomból a legkegyetlenebb dolgokra vetemedtek.²⁾ Mindennek dacára a felekezetet kiirtani nem volt könnyű. A fanatizmus erős gyökeret vert náluk. Az inquisitio által elítéltek nejei önkényt végezték ki magukat, s a nép bennök nem eretnekeket, hanem vértanukat látott, s titkon velük érzett.

¹⁾ *Haeresis immodica in terra regis Hungariae videlicet Bosnia pullulare videtur, unde rogamus, ut regi Ungariae suggeratis ut eos a regno suo evellat.* FEJÉR cod. dipl. III. 372.

²⁾ GEBHARDI: i. m. 723. l.

E felekezet szétszórva lévén, egység után törekedett, s jöllehet eddig papjaik egyházi főről mit sem akartak tudni, most főpapot választottak, bizonyos Bertalant. Ezen főpap Boszniában székel; a patarenus felekezet, mely addig köztársasági kormányzattal birt, monarchiaivá változott. A pápa ennek hallatára megijedt, egyházi zsinat összehívásán gondolkozott, de közben a patarenus főpap meghalt, újat választani pedig meg lettek gátolva. Azon körülmény, hogy a patarenus főpap Boszniában székel, eléggé mutatja, mily hatalmas volt a felekezet Boszniában, azért is a pápa a magyar királylyal szövetkezve, minden figyelmét e felekezet kiirtására fordította. E végből Endre egy buzgó kath. nemest Zibislavot nevezte bosniai bánná, a kalocsai érseket pedig szinte Bosniába küldte, később pedig azon ajánlatot tette neki, hogy minden a patarenusoktól elfoglalt földet neki adományozza. A hódítás 1225-ben sikerült. Nikoslav zsupán, követe által megígérte a pápának, hogy Bosnia térítésénél ő is segédkezet nyujtand, miért őt a pápa a római sz. szék védelme alá helyezte, 1233. októberben kelt okmányában »ducem de Bosna« megtisztelte, »jure illustris regis Ungariae semper salvo«. 1234-ben pedig a pápa azokat, kik a bosniai eretnekek ellen fegyvert fognak, azon kegyelmekben részesíté, melyekben a szent földre zarándokoló keresztések is részesültek. Ezen utóbbi intézkedésnek, de leginkább Kálmán (Endre fia, s ez idő szerint bosniai herceg) buzgalmának köszönhető a térítés nagy eredménye, úgy, hogy Kálmán 1238-ban a pápának azt irhatá, hogy az ő földéről a bosniai részekből az eretne-

keket kiirtotta: »revocatam suorum armorum potentia ad vere religionis cultum Bosnam fuisse«.

Leginkább Chulmia volt az eretnekségtől kitisztítva, s ekkor a pápa különösen megdicsérte Kálmánt, hogy az ő földéről a bosniai részekből az eretnekeket kiirtotta.¹⁾

A mongolok betörése Magyarországra, csakhamar meggyújtotta a térítés eddigi eredményeit. 1245-ben Ince pápa a kalocsai érseknek keresztet küldött, mely Bosniában és Rámában az eretnekek ellen vitessék, és megígérte az érseknek, hogy azon tartományok, melyeket a kereszténységnek megnyer, megyéjébe csatoltatnak. Ezen főpap ez ígéret következtében azonnal berontott Bosniába és a felekezetet nagyrészt megnyerte a kath. vallásnak, a pápa pedig szavát beváltotta. A patarenusok azonban még sem voltak teljesen kiirtva, 1290-ben István szerb király is sokat pusztított el közülök s IV. Miklós pápa az ő kivánságára több minorita rendű szerzetest küldött Bosniába. VIII. Bonifác pápa a missionariusok számát még jobban megsaporította, kik később 1327-ben a bosniai vicariatust alapították.

A patarenusok elterjedésének ezen vázlatából kitűnik, hogy a magyar király és alárendelt közegei voltak azon főtényezők, melyek legtöbbet követtek el ezen rajongó secta fogyasztására; minthogy azonban a fanatismus teljes megszüntetése nem sikerült, a nép, mely azt ezentúl is ápolta, gyűlölettel viseltetett üldözői, a magyar uralom és annak eszközei

¹⁾ Gratulamur quod de Bosnae partibus de terre tua opprobrium abstulisse perfidiae comproberis. FEJÉR cod. dipl. IV. 128. l.

iránt, mi legfőbb oka volt annak, hogy itt a magyar befolyás mély gyökeret nem verhetett.

3. §.

A kalocsai érsek hatalomköre.

Miután a patarenus felekezet kiirtására a magyar király és a pápa részéről minden lehető mód megkíséreltetett, és a pápa 1225-ben a kalocsai érseket az eretnekek üldözéseért megdicsérte, s a kereszt igéinek tovább hirdetésére buzdította¹⁾, később még Endre király azon ajánlatot tette a kalocsai érseknek, vezetne a patarenusok ellen sereget, s ez esetben az elfoglalt részeket neki adományozza. Ugrinnak sikerült a hódítás, s a király megtartván ígését, a pápának azt tudomásul adta, mire is a pápa 1225-ben ezt írta a kalocsai érseknek: »Endre király némely földeket, u. m. Bosniát, Sót és Ozorát egyházadnak ajándékozott, melyeket épségben tartván, a királynak szokott jövedelmeit megerősítjük.«²⁾

Igy a kalocsai érsek ez időtől joghatóságot kezd gyakorolni a bosniai egyház fölött; 1233-ban Teutonicus János domonkosrendű szerzetest helyezte a bosniai püspöki székbe. Azonban bármily nagy volt a magyar királyok buzgalma, a pápák erélye,

¹⁾ FEJÉR: II. k. 410.

²⁾ Supplicasti nobis ut quum Andreas Ungariae rex illustris terras quasdam videlicet Bosnam Soo et Vozoram infectas heretica pravitate, tibi purgandas commitens eas Ecclesiae tuae donavit, donationem dignaremur roborare. Nos terras ipsas Ecclesiae tuae, salvo jure regio in redditibus et rationibus consuetis confirmamus. FEJÉR: cod. III. 2 db. 32 l.

s a kalocsai érsek nagylelkűsége és áldozatkészsége,¹⁾ a felekezetet kiirtani nem lehetett; különösen a mongolok betörése Magyarországra meggyújtotta a térítés eddigi eredményeit. 1245-ben Ince pápa szintén a kalocsai érsekhez fordult és elődei ajánlatait az is megújította. A kalocsai érsek újabb áldozatoktól sem riadt vissza, behatolt Bosniába és a patarenusok közül számosakat megtérített. A pápa, szavát beváltani akarván, de egyszersmind kételkedvén, ha valjon Bosniát az érdekelt érsek mellőztével a kalocsai érsek fennhatósága alá helyezheti-e, praelatusokból álló gyülekezetet hívott össze, mely a kérdést jogi szempontból tárgyalás alá venné²⁾ s az egyhangu ítélet oda nyilatkozott, hogy Bosnia a kalocsai érsek hatósága alá tartozik, ki e tartományra jogait 1247-ben újlag életbe léptette s 1264-ben a bosniai minorita vicariatust szinte a kalocsai érseknek lőn alávetve.³⁾

Ha az egyházi és vallási viszonyokat e pontnál összevetjük, kiviláglik: miszerint a magyar clerusnak, de különösen a kalocsai érseknek érdemei oly szembeszökök, hogy a jog, e tartomány egyházi ügyeit vezethetni, csakis őt illeti. Az áldozatok, melyeket a kalocsai érsekség hozott a bosnyákok

¹⁾ Gratium gerimus et acceptum quod catholicae fidei ductus amore ad profligandos haereticos de Bosna, Soo et Vozora, ubi tamquam lamiae nudatis mammis publice catulos suos lactant ad exhortationem accinxisti. RAYNOLD: Annales ad annum 1225. num. 21. ex Honorii III. Registr. libr. VII. epist. 328.

²⁾ E gyülekezetben magyar részről jelen voltak Artolf győri püspök, a cisterciek egresi apátja és a székesfehérvári Domonkosok priorja; -- FESZLER: i. m. II. 941. l.

³⁾ PRAY-HIER: II. p. 427.

megettérítésénél, oly óriásiak, hogy a többi igényt támasztókat háttérbe szorították, s miként láttuk, a pápa által összehítt praelatusi bizottság, mindenestre az egyházi jogviszonyokra támaszkodva, a kalocsai érsek hatósága alá helyezé Bosnia egyházi ügyeinek kormányzását.

Mig eddig a pápák királyaink akaratának oly sok esetben ellenszegültek: Endre ígérését, mely szerint a meghódított népek a kalocsai érsek alá helyeztessenek, maga is méltányolni tudta, s nem hivatkozott legfelsőbb akaratára. Ekkép Bosnia kormányzati joga egyházi tekintetben a kalocsai érseket illeti, s nem a zágrábit. Ennek jogra, érdemekre appellálni alig lehetne, mert azon körülmény, hogy a bosnya püspökök kényszerüségből egyszer-másszor ott székeltek, még csak formulát sem szolgáltat a jogviszony figyelembe vételére, annál kevésbé pedig a megvitásra.

4. §.

A bosnyák püspökség alapítása.

A patarenus szakadárok hitrokonai, az *albigensek* Európa nyugoti részében tűzzel-vassal üldöztetvén, keleten Dalmátiában és főleg Bosniában leltek menhelyet, és itt nemcsak (a pápa kifejezése szerint a »vagyomban szegény, de gonoszságban gazdag«) népet nyerték meg tanaiknak, hanem az előljárókat is, mint pl. a magyar király hűbéres bánját Kulint és az ottani egyesült görög püspököt.

Ezen gyarapodás ellen egyedül az erőszak nem látszott sikeres ellenszernek, azért Magyarországbau a hatalom élén állók szellemi fegyverekről is gon-

doskodtak. Ugrin kalocsai érsek 1229-ben a Szerémségben saját vagyonából és érseki megyéje területéből Kőmonostorban felállította a szerémi püspökséget, hogy így gátat vessen a tévtanok átszivárgásának a Száván. ¹⁾

Kálmán bosniai herceg ezt nem találta elég ségesnek a bosnya eretnekek megszüntetésére és miután a pápai követ, Jakab praenestei püspök a tartománynak ama görög egyesült püspökét, ki a patarenus szakadárok tanait követte, állásától elmozdította, Kálmán Serajevo mellett Bosna községben, római kath. püspökséget alapított és oly gazdagon javadalmazott, hogy az egykoru *Fann Thomas Contipratanus* állítása szerint évi jövedelme 8000 girára emelkedett; első püspökévé Ugrin kalocsai érsek javaslatára egy német dominikanus, *Joannes Teutonicus* lett.

Ezen intézkedést IX. Gergely 1239-iki dec. 7-én erősítette meg, ²⁾ de a püspökség 1234-ben már fennállott, mert ez évben az említett Jakab sz. széki követ a bosnya püspökre bizta II. Endre király kiközösítését az 1233-iki beregi eskü meg nem tartása miatt. ³⁾

A bosniai püspökséget IX. Gergely pápa közvetlenül a maga hatósága alá rendelte, de IV. Béla nem mulasztá el sürgetni annak a kalocsai érsek joghatósága alá helyezését, mi csak a XIII. század végén következett be. ⁴⁾

¹⁾ PRAY: Specim. Hierch. Hung. II. k. 364.

²⁾ U. o. 419—697.

³⁾ KATONA: i. m. V. 697.

⁴⁾ V. ö. FESZLER: II. 941.

Ezen egyházi kérdésnek tisztába hozatala, nemcsak a Magyarország és Bosnia közötti jogviszonyt deríti fel újabb oldalról, hanem megismerteti velünk a szellemi culturának tényezőit is a középkorban a déli szlávok tartományaiban. Jelesen a zágrábi püspökséget sz. László király, a szerémit a régi magyar nemzetségből származó Ugrin kalocsai érsek, a bosniait pedig Kálmán herceg nemcsak felállították, hanem gazdagon javadalmazták is. De a déli szlávok ezen püspökségek jövedelmeit hányszor fordították már a magyarok ellen?

VI. Fejezet.

Bosnia tényleges viszonya Magyarországhoz az
Árpádházi királyok kihalásakor.

1. §.

A magyar király jogának elismerése Bosnia és Hercegovinára.

Magyarország királyának, vagy a divatos közjogi kifejezés szerint, a szent koronának joga Bosnia felett sok alkalommal nyilvánult, és lőn ugy a tartomány főnökei, mint a pápák által elismerve.

Ezen jog fennállásának és gyakorlatának következő emlékei maradtak fenn: 1. A jog kezdete az 1103-iki foglaláson alapult. 2. A foglalást 1198-ban Endre herceg Hercegovinára is kiterjesztette. 3. A magyar királyok diplomatiai címökben e tartomány

királyainak nevezték magukat. 4. A pápa a magyar királyt utasította, hogy gyakoroljon világi hatalmat a bosnya bán ellen. 5. A magyar király Bosnia harmadrészét a kalocsai érseknek adományozta, fenn tartván magának a világi jövedelmeket. 6. Ugyanazon király fiát, Kálmánt tette Bosnia fejedelmévé. 7. A m. herceg ott róm. kath. püspökséget alapított, és a patarenusokat minden eszközzel térítette. A pápa mindezen intézkedéseket megerősítette s helyeselte. 8. A magyar király a kötelességszegő bánt letette, s mást nevezett helyébe. 8. Ugyanő a tartományt közigazgatási kerületekre: vármegye és bán-ságokra osztotta, és oda dignitariusokat nevezett ki.

Mindezekből önkényt következik, hogy Magyarország királyának hatalma ezen tartományban az ugynevezett fennhatósági jognál szélesebb körű volt.

2. §.

Az anyaországra hasznos volt-e inkább, vagy káros Bosnia megszerzése.

Ha e pont tárgyalásánál szorosán anyagi tekintetekre gondolunk, melyekért manap annyi vérontatik, akkor határozottan oda kellene nyilatkoznunk, hogy a kár fölülmulta a hasznot. Csakhogy figyelembe kell vennünk királyaink nagylelkűségét, miszerint őket oly sokszor a jogérzet, az elnyomott népek iránti rokonszenv vezette a háborúba.

Bosniába is nem a hódítási viszketeg avagy nagyravágyás vezette seregeiket, hanem inkább a vallási viszonyok, az elnyomott keresztények segélykiáltásai, a trónigénylők jogtalan bitorlásai voltak

indítói e háborúknak, melyek több ízben hódításokra vezettek, s a magyar névnek becsületet szereztek.

A pénz és hadi segély, a mit Bosniából kaptunk, aránylag kevésnek látszhatik, mert nem is sikerülhetett a jövedelmeket szorosán meghatároznunk, de következtetnünk szabad, hogy kulturai tekintetben e műveletlen néppel szemben annál többet használtunk e tartományok lakóinak, s ezen boldogító öntudat lebegjen szemünk előtt, valahányszor e pontot mérlegelni akarjuk.

3. §.

A jogviszony meglazulásának okai az Árpádok kihalásakor.

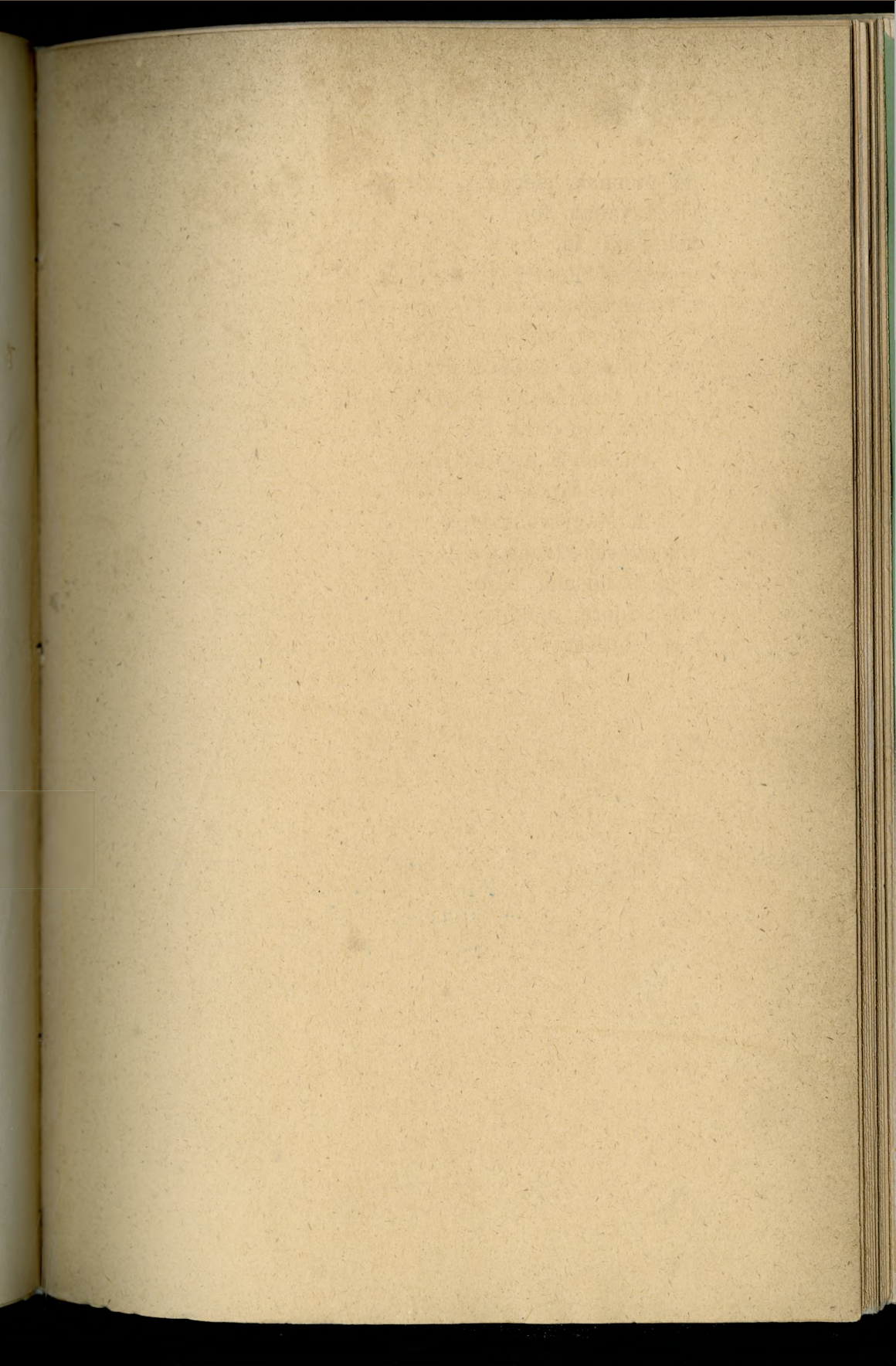
Alig van tartomány, mely geographiai fekvésénél fogva alkalmasabb volna az önálló független államéletre, mint Bosnia. Az ellenállási ösztön e nép szívós természetében és az idegenek iránti gyűlöletben fekszik, s alig jelentkezik nagyobb fokban valamely népnél. Sem a horvátok, sem a szerbek, kik pedig nyelvrokonság, szokások, s a mi fő, faji tekintetben hozzájuk közel állanak, és így könnyebben nyerhették volna ki a bosnyákok rokonszenvét, nem tudták ez országban uralmukat megállapítani. Nem csoda tehát, hogy királyaink oly sok vért ontva, még sem tudták magukat megszilárdítani Bosnia birtokában.

De leginkább a patarenus felekezet által támasztott belső villongások nehezítették a jogviszony megszilárdulását, s már maga azon körülmény, hogy a patarenus felekezet néhány századon át tudott ellentállani a sokkal nagyobb számú katho-

licismusnak, eléggé megvilágítja az ország természeti viszonyának fontosságát hadászati szempontból, s vele azt is, hogy mihelyt a magyar seregek ez országból kimozdultak, a bánok és zsupánok független uralomvágya újra előtérbe léphetett. E mellett be kell vallani, miszerint egyes királyaink Bosnia és Hercegovina ügyével vajmi keveset törődtek. Különösen Kun László kormánya idejében ezen országok egészen el voltak hanyagolva.

Azonban a jogviszony meglazulásának legfőbb okát az Árpádok kihalásában kell keresnünk, az ezután Magyarországon támadt belviszályok és trónvillongások legnagyobb befolyást gyakoroltak arra, hogy a boszniai bánok önuralomra törekedtek, s bár rövid időre, magukat a magyar befolyástól függetlenné tették.

Pesti könyvnyomda-részvény-társaság.

